

Віктор Шпак

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ
ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

Висвітлено основні етапи створення законодавчої бази видавничої справи України. Проаналізовано основні закони, за якими працює галузь, показані їх здобутки та прогалини.

***Ключові слова:** видавнича справа, видавець, закон, поліграфія, розповсюджувач видавничої продукції .*

Shpak V.I. Regulatory and legal support of development and support the of publishing. Illustrated the basic steps of creating a legal

basis the publishing industry of Ukraine. Analyzed the basic laws by which the industry operates, showing their achievements and gaps.

Keywords: *Publishing, publisher, law, printing, publishing products distributor.*

Видавнича справа є об'єктивною складовою та невід'ємним атрибутом повноцінного функціонування будь-якої країни. Не є винятком і Україна, яка переживає період формування демократичної політичної культури і кардинальних економічних перетворень. Ці процеси позначаються на еволюції національної видавничої справи, яка кореспондується з парадигмою політико-владних відносин, політичною системою, устроєм суспільства та завданнями, які вона реалізує. Перехід до сучасного інформаційного ладу і нової системи соціальних відносин є складним і суперечливим. Не так просто відмовитися від заідеологізованих нашарувань недавнього минулого і зберегти свої засадничі принципи в умовах боротьби за створення нової демократичної політичної культури. Ці процеси актуалізують нормативно-правове забезпечення процесів розвитку та підтримки видавничої справи – основи функціонування галузі.

Проблемам законодавчого забезпечення галузі присвячені дослідження вітчизняних науковців Ю. Алексеєва, В. Андрушенка, О. Бабкіної, І. Бідзюри, В. Бебика, Ю. Бондаря, М. Головатого, В. Горбатенка, Л. Губерського, В. Кременя, С. Кульчицького, А. Кудряченка, А. Москаленка, М. Нагорняка, Ф. Рудича, С. Телешуна, В. Шевчука та інших.

У статті автор ставить завдання проаналізувати у хронологічному аспекті створення законодавчого підґрунтя видавничої справи, з'ясувати здобутки, виявити прогалини, які стримують розвиток галузі.

Законодавчі аспекти видавничої діяльності визначає Конституція України. Стаття 34 гарантує право на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань. Таким чином, кожен громадянин може займатися видавничою діяльністю у рамках закону. Статтею 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової, технічної творчості, захист інтелектуальної власності та авторських прав [5, с.196, 197].

Проголошення незалежності України, процеси формування власної економіки не могли не позначитися на стані книговидавництва. Оцінивши масштаби і місце інформаційної, в тому числі, видавничо-поліграфічної сфери в суспільному процесі, держава мала допомогти їй зайняти належне місце, вивести на нові напрями розвитку. Ситуація вимагала осмислення і концентрації зусиль уряду, його законодавчих ініціатив, конкретних практичних заходів, спрямованих на підтримку та координацію програм щодо залучення інвестицій, впровадження нових технологій, розвитку видавничої інфраструктури в центрі і регіонах.

5 липня 1991 р. Президія Верховної Ради України ухвалила постанову щодо державного захисту книговидавництва та преси в умовах переходу до ринкової економіки. Згаданою постановою Кабінету Міністрів давалося доручення передбачити з 1 січня 1992 року пільгове оподаткування видавництва і торговельних організацій, які видають і реалізують літературу, що випускається українською мовою (не менш як 70 % загального виробництва). Це був позитивний крок влади щодо підтримки національного книговидавництва, але він уже не міг суттєво вплинути на стан галузі, стримати негативні явища, пов'язані з загальною економічною кризою. Початок 1990-х особливо відзначається значним зменшенням показників книговидавництва в країні. Крім того, рішенням уже наступного уряду у 1994 р. всі пільги були відмінені, що значно поглибило кризові явища. Лише у 1998 р. українське книговидавництво досягло рівня 1990 р. за кількістю назв, проте за тиражами становило тільки 25,9 %. Книги українською мовою становили 78 % за назвами і 32,3 % за тиражами [2].

26 вересня 1995 р. Парламентська асамблея РЄ ухвалила позитивний висновок щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок Парламентської асамблеї (ПА) РЄ № 190 (1995). 19 жовтня 1995 р. Комітет міністрів РЄ ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом Організації [3]. Тим самим держава взяла на себе низку зобов'язань, закріплених у рекомендаціях Ради Європи.

Тенденції розвитку українського книговидавництва були визначені учасниками міжнародної конференції «Законодавство в світі книги: шляхи реалізації в Україні рекомендацій Ради Європи», що

проходила в Києві 21–22 квітня 1996 р. за підтримки і участі Ради Європи. Конференція зафіксувала таке становище:

– зниження до критичної межі кількості освітніх та наукових видань (за назвами і накладками), що спричинило до поглиблення кризи освіти і науки в державі;

– припинення бюджетного фінансування бібліотек і цільових видавничих проєктів, покликаних забезпечити поповнення фондів бібліотек, що стало головною причиною різкого зубожіння останніх і, таким чином обмеження інформованості населення та зниження його інтелектуального потенціалу;

– падіння авторитету країни в очах європейської спільноти, яка почала сприймати Україну як державу, влада якої не опікується книгою, освітою, культурою;

– перетворення України на джерело прибутків для видавництва ближнього закордоння, які, використовуючи податковий тиск влади на власних виробників та протекціоністські закони своїх держав, мають змогу поставляти до нашої держави значно дешевшу та якіснішу в поліграфічному відношенні книжкову продукцію;

– втрату кваліфікованих фахівців, а отже, зниження загального фахового рівня видавничої сфери, зростання кількості підприємств, які припиняють видання книжок і перепрофілюються;

– прогресуючий занепад поліграфічних підприємств, спричинений зменшенням замовлень, а також моральним і фізичним старінням обладнання через брак коштів на його модернізацію;

– стрімке зростання собівартості української книги, внаслідок чого вона стала недоступною пересічному читачеві [4].

Отже, основні причини занепаду – не лише загальноекономічні. Протягом тривалого часу практично відсутня системна державна політика, яка повинна сприяти розвиткові справи. Є недостатнім політичне, економічне та правове забезпечення підтримки видавничої справи. Ігнорується специфіка цієї важливої сфери економіки і культури, книга не сприймається як стратегічний продукт. Сюди ще слід додати застарілу матеріально-технічну базу, брак редакційно-видавничого й поліграфічного обладнання вітчизняного виробництва, повільне впровадження у виробництво новітніх технологій, низьку купівельну спроможність населення, руйнацію мережі реалізації поліграфічної продукції, брак у підприємств цієї

галузі обігових коштів, зростання цін на основні поліграфічні матеріали та видавничі й поліграфічні послуги. За цих умов для багатьох видавців їхній бізнес дедалі більше ставав економічно не вигідним, а отже, непотрібним.

Економічна і культурна політика української влади нічого не змогла протиставити експансії російського видавничого бізнесу на книжковий ринок. Із жалем можна констатувати, що попри позитивні зрушення останніх років український видавничий бізнес перебуває лише на початковій стадії розвитку.

Важливим стало прийняття у 1997 р. Закону України «Про видавничу справу». Відповідно до Конституції України цей закон покликаний сприяти національно-культурному розвитку українського народу – громадян України всіх національностей, утвердженню їхньої духовності та моралі, доступу членів суспільства до загальнолюдських цінностей, захисту прав та інтересів авторів, видавців, виготовлювачів, розповсюджувачів і споживачів видавничої продукції. Він визначив загальні засади видавничої справи (видавнича діяльність – сукупність організаційних, творчих, виробничих заходів, спрямованих на підготовку і випуск у світ видавничої продукції; виготовлення видавничої продукції – виробничо-технологічний процес відтворення визначеним тиражем видавничого оригіналу поліграфічними чи іншими технічними засобами; розповсюдження видавничої продукції, тобто доведення її до споживача як через торговельну мережу, так й іншими способами), врегулював порядок організації та провадження видавничої діяльності, розповсюдження видавничої продукції, визначив об'єкт видавничої справи (видавнича продукція), суб'єкти видавничої діяльності (видавець, виробник видавничої продукції та її розповсюджувач), умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи [1; 235, 237, 241].

Суб'єкти видавничої справи, згідно з законом, підлягають внесенню до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції. Є винятки: без внесення до Державного реєстру діяльність у видавничій справі здійснюється органами законодавчої, виконавчої і судової влади. Це – випуск офіційних видань законодавчого, нормативно-правового характеру, бюлетенів судової практики. Окрім того, підприємства, організації,

навчальні заклади, наукові установи, творчі спілки здійснюють випуск і безоплатне розповсюдження інформаційних, бібліографічних, реферативних, рекламних видань, видань, що містять нормативні акти з виробничо-практичних питань, методичних матеріалів, документації для потреб статутної діяльності їх видавця, а також матеріалів на правах рукопису, розмножених за допомогою технічних засобів. Розповсюдження видавничої продукції здійснюється також після внесення розповсюджувача до Державного реєстру. Воно може здійснюватися шляхом реалізації (продажу) видавничої продукції в роздрібній та оптовій торгівлі, безплатного поширення чи обміну на договірних засадах з науковою, культурно-просвітницькою, благодійною, рекламною метою тощо. Вивезення за межі країни та ввезення видавничої продукції здійснюється відповідно до законодавства України.

Доля закону непроста. Робота над ним розпочалася вже в перші роки незалежності і була фактично завершена у 1995 р. Однак у Верховній Раді тоді не знайшлося достатньої кількості голосів для його ухвалення. Лише 5 червня 1997 р. він був затверджений українським парламентом. Однак він належним чином не запроваджувався, оскільки вимагав внесення принципових змін в інші законодавчі акти, а вони не відбулися. Зокрема, статтею 6 передбачалося, що «приватизація книжкових, газетно-журнальних видавництв, підприємств поліграфії та книгорозповсюдження загальнодержавного значення, що мають на своєму балансі приміщення і/або високі технологічні лінії для випуску високоякісної друкованої продукції та її поширення, може здійснюватися шляхом акціонування в такому порядку: 51 % акцій залишається за державою; 25 % акцій передається акціонованим поліграфічним та книготорговельним підприємствам; 24 % акцій передається юридичним особам – видавцям, які випускають продукцію на цьому поліграфічному підприємстві або розповсюджують її через це підприємство оптового книгорозповсюдження, що перетворені в акціонерні товариства відкритого типу або є такими. Пакети акцій між ними розподіляються пропорційно до обсягів продукції, що друкується і розповсюджується [1, 236].

Держава зобов'язувалася надавати, згідно з законом, підтримку видавництвам, видавничим організаціям, поліграфічним та

книготорговельним підприємствам, що випускають або розповсюджують не менше 50 відсотків продукції державною мовою та малотиражні (до 5 тисяч примірників) видання мовами нечисленних національних меншин. Підтримка здійснюється шляхом надання пільг щодо сплати податків та зборів. Така підтримка має надаватися і у разі вивезенні видавничої продукції, випущеної в Україні, та ввезення видавничої продукції вітчизняних видавців, виданої українською мовою та мовами нечисленних національних меншин, що проживають в Україні. Закон вимагає, щоб видавництва користувалися послугами організацій поштового, телеграфного і телефонного зв'язку за тарифами, передбаченими для бюджетних організацій та установ» [1, 236].

На його підтримку були прийняті укази Президента України: «Про деякі питання державної підтримки книговидавничої справи» (№ 816/98 від 23.07.1998). та «Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного книговидавництва та книгорозповсюдження» (№ 1217/2000 від 09.11.2000). Ці заходи, безумовно, могли дати позитивний результат, але й дотепер залишаються благими намірами.

Незважаючи на відсутність дієвої законодавчої підтримки, галузь продовжувала розвиватися. У 2000 р. працювало 35 видавництв, видавничих організацій державної форми власності та 367 видавництв і видавничих організацій різних форм власності [2]. Але ефективність їх роботи була низькою. Обсяги виробництва падали і у 1999 р. досягли абсолютного мінімуму, коли протягом року було виготовлено лише 22 млн примірників, що становило 0,37 книжки на одного українця. Громадськість забила на сполох і влітку 2000 р. учасники Всеукраїнських загальних зборів видавців, поліграфістів і книгорозповсюджувачів у черговий раз ухвалили звернення до Президента України з клопотанням про необхідність нагальних змін у видавничій галузі і, зокрема, у податковому законодавстві, яке було основним стримувачем розвитку. Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України був вимушений оперативно розробити і подати на розгляд Верховної Ради України необхідні документи. Ішлося, зокрема, про зміни й доповнення до Законів України «Про податок на додану вартість», «Про єдиний митний тариф», «Про оподат-

кування прибутку підприємств», «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» та «Про видавничу справу» [6]. Гальмом стала Верховна Рада, яка розглянула подані матеріали у вересні 2000 р. і перенесла порятунок української книги на січень 2001 р.

Законопроект «Про внесення змін та доповнень до деяких законів України з питань оподаткування в частині, що стосується видавничої справи» з великими труднощами був проголосований, до речі, конституційною більшістю депутатів, наприкінці березня 2001 р. Але з невідомих причин його було відкликано, змінено і знову проголосовано лише у травні 2001 р. Документ не виправдав сподівань ані видавців, ані поліграфістів, ані розповсюджувачів. Він вийшов усіченим, переполовиненим, малосприятливим до започаткування кардинальних змін. Крім того, термін його дії був надто обмежений – до 1 січня 2003 року [4].

І все ж цим законом держава подала сигнал про свою участь у роботі галузі. Галузь миттєво на це відреагувала. Уже у 2002 р. кількість видавництв, видавничих організацій державної форми власності збільшилася до 48. Кількість видавництв і видавничих організацій усіх форм власності зросла більш ніж у 3 рази (1 200 підприємств) [2].

Кардинально мав поліпшити ситуацію у книговидавничій сфері, в першу чергу, через запровадження особливого режиму оподаткування Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 6 березня 2003 р. Згідно з законом тимчасово у період з 1 січня 2004 р. до 1 січня 2008 р. звільнялися від оподаткування операції з ввезення на митну територію України: поліграфічних матеріалів, обладнання, комп'ютерної та іншої організаційної техніка, запасних частин, витратних матеріалів до них, які не вироблялися в Україні і ввозилися на митну територію України для використання у видавничій діяльності та діяльності з виготовлення книжкової продукції. Звільнялися від оподаткування операції з виконання робіт та надання послуг у видавничій діяльності, діяльності з виготовлення та розповсюдження видавництвами, видавничими організаціями, підприємствами поліграфії книжкової продукції, виробленої в Україні, а також операції з продажу книжкової продукції та паперу і

картону до неї. Звільнився від оподаткування прибутку видавництва, видавничих організацій та підприємств поліграфії, отриманий від видавничої діяльності, діяльності з виготовлення і розповсюдження книжкової продукції, виробленої в Україні [7, 280].

Усі ці заходи мали бути забезпечити створення надійної матеріально-технічної та ресурсної бази для розв'язання загальнонаціональних проблем у галузі освіти, економіки, науки і культури, зменшення собівартості книжкової продукції, оновлення та переоснащення видавничо-поліграфічної бази суб'єктів видавничої справи, розроблення і запровадження новітніх технологій, збільшення випуску книжкової продукції в Україні, завантаження вітчизняних поліграфічних підприємств, забезпечення видання конкурентоспроможної книжкової продукції та зменшення залежності книжкового ринку України від іноземної видавничої продукції, скорочення обсягів тіньової економіки через легалізацію всієї господарсько-фінансової діяльності суб'єктів видавничої справи. Важливим також є те, що закон визначив засади державної політики у книговидавничій справі як такі, що ґрунтуються на визнанні духовної, науково-освітньої і культурно-творчої функції книги в суспільстві та на принципах дотримання свободи у книговидавничій справі, протидії її монополізації, зміцнення матеріально-технічних, організаційних, правових і наукових засад книговидавничої справи, гарантії соціального і правового захисту її працівників. Декларується, що державна політика у книговидавничій справі спрямовується на підтримку розвитку національного книговидання, задоволення духовних, освітніх і культурних потреб українського народу за допомогою книг [7, с. 279]. Закон створив вагомі передумови для конкурентного лідерства української книги в масштабах національного ринку та підвищення конкурентного потенціалу з подальшим виходом на світові ринки. Однак він мав обмежені часові рамки і його дію періодично призупиняли закони про державний бюджет України, що негативно впливало на плановість і передбачуваність роботи підприємств галузі.

У 2006 р. у видавців знову виникла іскорка надії на системне реформування галузі. Підставою була низка законодавчих актів Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів

України щодо поліпшення стану книговидавничої галузі в Україні. Йдеться, зокрема, про укази Президента України: «Про деякі заходи з розвитку книговидавничої справи в Україні» («№ 243/2006 від 21.03.2006»), «Про проведення в Україні у 2007 році Року української книги» (№ 1088/2006 від 15.12.2006). Була також прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 1846 (від 27.12.2006) «Про внесення змін до Методики розрахунку і порядку використання плати за оренду державного майна», згідно з якою встановлювалися низькі орендні ставки для суб'єктів книговидавничої справи.

16 травня 2007 р. Кабінет Міністрів затвердив «План заходів щодо створення сприятливих умов для розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження». 28 травня 2008 р. Кабмін своїм розпорядженням ухвалив Концепцію державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009–2012 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України № 772-р від 28 травня 2008 р.), спрямовану на підвищення рівня культурної компетентності українського суспільства, створення потужної системи інформування про вітчизняну книжкову продукцію та умов для розвитку вітчизняної книговидавничої галузі. Передбачалося законодавче стимулювання вітчизняних видавців нарощувати випуск книжкової продукції, зокрема, бюджетна підтримка її виготовлення, спрощення тендерної процедури щодо випуску книг та їх закупівлі бібліотеками, створення єдиної мережі книгорозповсюдження, посилення боротьби з друкованою контрабандою тощо. Планувалося на підтримку вітчизняної книговидавничої галузі виділити 1,08 млрд. грн. [8].

18 вересня 2008 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи в Україні», яким для суб'єктів видавничого бізнесу було збережено пільги з оподаткування до 1 січня 2015 р. Тобто українських видавців, поліграфістів, які виготовляють книжкову продукцію, звільнено від сплати податку на додану вартість (ПДВ) і податку на прибуток, а книжкову торгівлю – від ПДВ. [9 с. 281-283]. А втім, і цей закон мав половинчастий характер: бажання законодавців зменшити вартість продукції для споживача за рахунок звільнення від ПДВ не дає

очікуваних наслідків, оскільки поліграфічні підприємства мусять купувати основні матеріали (папір, фарбу тощо) лише з урахуванням ПДВ, а тому змушені «накручувати» вартість своїх послуг щонайменше на величину цього податку. А саме витрати на поліграфію є лівовою часткою видавничої собівартості. У той же час у підготовленому до розгляду Верховною Радою проекті Закону України «Про Концепцію національної інформаційної політики» жодним словом навіть не згадана книговидавнича справа.

Певні переваги книговидавцям у вирішенні майнових питань надає Закон України «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» щодо книговидавничої справи», який наділяє вітчизняні видавництва та підприємства з розповсюдження книжкової продукції, що забезпечують підготовку, випуск та (чи) розповсюдження не менш як 50 % книжкової продукції державною мовою, переважним перед іншими фізичними та юридичними особами правом на укладення договору оренди приміщень державної та комунальної власності. [10; 321]

Збереження існуючої мережі видавництв і книгарень передбачено Указом Президента України «Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки культури та духовності в Україні» від 12 січня 2009 р. № 6, Постановою Верховної Ради України «Про запровадження мораторію на виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження» від 16 січня 2009 р. № 901-IV. У червні 2009 р. розпорядженням Кабінету міністрів України «Про вимоги щодо функціонування об'єктів роздрібною торгівлі книжковою продукцією» встановлено обов'язкові норми забезпечення населення України книготорговими площами. Розмір цих площ визначається кількістю населення на конкретній території. [11]

Таким чином можна зробити певні висновки. Державна політика у видавничій справі здійснюється на підставі наступних нормативно-правових актів: Конституції України; Господарського та Цивільного кодексів України; Законів України «Про видавничу справу», «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про

державну підтримку книговидавничої справи в Україні», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи в Україні», «Про захист суспільної моралі», «Про обов'язковий примірник документів», «Про авторське право і суміжні права»; постанов Кабінету Міністрів України: «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав», «Про Державний реєстр видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції», «Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів», «Про впровадження штрихового кодування товарів» тощо.

Отже, можна зробити висновок, що для розвитку української видавничої справи влада уклала достатньо регулюючих документів у кількісному вимірі і недостатньо – в якісному. Загалом, вони забезпечують життєдіяльність галузі, але не сприяють її швидкому розвитку. Серед основних проблем: відсутність системного підходу, комплексності в аналізі реального стану речей, поверховість висновків, формальність. Більшість законів приймалася під тиском громадськості, як вимушений захід, а не перспективно-розвиваючий. Нерідко практичність та універсальність статей законів вирішувалася лише юристами, без дієвої участі науковців та практиків галузі. Але навіть ухвалені закони не завжди мали комплексний характер, що не давало змоги отримувати плановані результати. Як наслідок, втрачався час і українська книга програвала у конкурентній боротьбі. Але, найголовніше, – навіть наявні закони виконуються настільки ж, наскільки реалізуються і всі інші закони в Україні. В умовах чергової політичної та економічної кризи реалізація їх взагалі видається примарною.

---

1. Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.97 № 318/97-ВР // Видавничий бізнес. – К.: УВПК Ексоб, 2010. – С.384.

2. Історія видавничої справи // Державний комітет телебачення та радіомовлення [Електронний ресурс]. – 28.10.2003. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=34096&cat_id=34095.

3. Україна і Рада Європи // Сайт Делегації України в Конгресі місцевих і регіональних влад Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.municipal.gov.ua/27>. – 12.01.2011.

4. Тимошик М. С. Видавнича справа в Україні на сучасному етапі: тенденції, проблеми. // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=345>. – 12.09.2010.

5. Конституція України // Видавничий бізнес. – К.:УВПК Ексоб, 2010. – с.384.

6. Тимошик М.С. Ситуація у видавничій справі вийшла з-під контролю держави: післямова до Всеукраїнських загальних зборів видавців, поліграфістів і книгорозповсюджувачів // Друкарство. – 2000. – № 4. – С. 4–7.)

7. Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 6.03.2003 № 601-IV // Видавничий бізнес. – К.:УВПК Ексоб, 2010. – С.384.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009–2012 рр.» від 28.05.2008 № 772-р // Офіційний вісник України. – 2008. – № 39. – С. 54.

9. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи в Україні» від 18.09.2008 № 521-VI // Видавничий бізнес. – К.:УВПК Ексоб, 2010. – С.384.

10. Закон України «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» щодо книговидавничої справи» від 4.02.2009 № 911-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2009. – № 26. – С. 321.

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про вимоги щодо функціонування об'єктів роздрібної торгівлі книжковою продукцією» від 25.06.2008 № 902-р // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 127.